

УДК 94(477):(908+344.13) «1943»

Н.М. Салтан

КОРЮКІВСЬКА ТРАГЕДІЯ 1943 РОКУ: ЗАПИТАННЯ, ЩО ПОТРЕБУЮТЬ ВІДПОВІДЕЙ

Стаття присвячена з'ясуванню ключових фактів, які висвітлюють події, пов'язані з масовим знищенням нацистами у березні 1943 р. мешканців містечка Корюківка Чернігівської області. Акцентовано увагу на низці казусів та непорозумінь, які перетворюють вищезазначену подію на одну з «білих плям» історії Другої світової війни

На думку авторки, максимально достовірне та об'єктивне вивчення подробиць Корюківської трагедії дозволить переглянути усталені погляди щодо винуватців та виконавців цього страшного військового злочину.

Ключові слова: зондеркоманда, Корюківська трагедія, масове знищення населення, партизани, спецпідрозділ.

Найжахливішим злочином німецько-фашистських загарбників проти цивільного населення в роки Другої світової війни є масове знищення мешканців містечка Корюківка на Чернігівщині [1; 5]. Незважаючи на значний проміжок часу, який віддаляє нас від тих трагічних подій, Корюківська трагедія, попри осуд її винуватців, змушує вкотре замислитися: чи всі факти можна вкласти в офіційно-статистичні звіти численних комісій з розслідування цих подій як по «гарячих слідах», так і через багато десятиліть потому [2; 3; 8; 10; 11; 12]? Чому, незважаючи на резонанс німецької каральної акції, про неї неохоче згадували ветерани партизанського руху та радянське керівництво? Чому Корюківка (на відміну від білоруської Хатині) не стала символом нацистських злочинів проти мирного населення в роки Другої світової війни? Чому правда про масове знищення людей до цього часу подається в традиційному для радянських часів ідейно-канонічному форматі: досить суб'єктивно і однобоко [5; 13; 14; 19].

Остаточно нез'ясованими залишаються і причини доволі безкарних антипартизанських заходів, які, як відомо, проходили в два етапи упродовж першої декади березня 1943 р. Власне, нове прочитання, виявлення низки невідомих документів, активізація співпраці вчених Українського інституту національної пам'яті з посадовцями та науковцями ФРН відкрило перспективи усвідомлення всієї глибини трагізму Корюківської трагедії [1; 5; 10; 11].

Як відомо, у 1943 р. відбулися доленосні події, пов'язані з початком корінного перелому в ході Другої світової війни. Поразка Вермахту під Сталінградом поклала початок визволенню окупованих німецько-фашистськими загарбниками західних областей СРСР. Щоб закріпити стратегічну ініціативу, радянське керівництво вимагало від солдат і офіцерів РСЧА активізації бойових дій. Аналогічні завдання були покладені і на партизан,

диверсійна діяльність яких мала унеможливити швидке пересування воєнних резервів німецької армії, яка після Сталінградської битви прагнула взяти реванш [6; 10; 11].

Кінець листопада 1942 р., на думку істориків, відкрив другий етап партизанської боротьби – етап її найбільшої активності на окупованих територіях, перетворення на фактор оперативного-стратегічного значення [2; 3; 12].

З 1943 р. партизанський рух на теренах СРСР взагалі і України зокрема увійшов у нову фазу, яку вирізняли краща матеріально-технічна та кадрова забезпеченість партизанських загонів та з'єднань, підвищення рівня професіоналізму диверсійних акцій, масштабність антифашистських заходів тощо. Основне завдання партизан полягало в розвалі тилу ворога, яке, незважаючи на кількісні та якісні показники радянських диверсійних підрозділів та підтримку «великої землі», було нездійсненним [10; 12].

Дії партизан мали спонукати населення до підйому всенародної боротьби проти загарбників. На думку кремлівського керівництва розмах цієї боротьби мав бути всенародним, що дозволило б, як і в 1812 р., по відношенню до окупантів використати так звану «дубину народної війни». В якості мотивації, рушійної сили такого масового патріотизму мала виступити загальна ненависть до ворога. Однак цього не сталося [4; 7; 10].

Цивільне населення, виховане голодоморами та репресіями, вперто не хотіло йти в партизани. Цьому не допомагали ні партизанська агітація, ні примусові мобілізації до лав партизанських загонів та диверсійних груп. Свідомість пересічної людини, яка знаходилася на окупованій території, змушувала коритись інстинкту самозбереження, який базувався на страху за власне життя та долю своїх рідних і близьких. Перебуваючи в постійному стресовому стані, люди прагнули лише одного – вижити [4; 6; 8].

Таким чином населення, яке перебувало на окупованих територіях, опинилося між молотом і ковадлом. З одного боку німці, з іншого – радянські партизани. Достеменно невідомо, яка з цих сил була менш загрозливою для життя і здоров'я селян та городян. Адаже досить часто активність одних викликала протилежні дії з боку інших, і навпаки. Цивільне населення ставало заручником «вдалих дій» радянських партизан, активність яких спонукала німецькі айнзацкоманди (нім. *Einsatzkommando*), зондеркоманди (нім. *Sonderkommando*) та підрозділи шутцманів (*Schutzmann*) – місцевих поліцаїв – до організації акцій масованої відплати [4; 5; 7; 11].

Відповідно до описаного трагічного сценарію і розвивались події навколо містечка Корюківка на Чернігівщині. Німецьку каральну акцію спровокували радянські партизани зі з'єднання

**НАЙМАСШТАБНІШІ ЕПІЗОДИ НАЦИСТСЬКОГО ГЕНОЦИДУ
ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ, НА ОКУПОВАНИХ ГІТЛЕРІВЦЯМИ
ТЕРИТОРІЯХ, В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Село Пірчупіс (Пірчюпай). *Литва.*
3 червня 1944 р., разом зі 119 жителями
спалене карателями.

Селище
Орадур-сюр-Глан.
Франція
10 червня 1944 р.
Знищено 642 чол.

Селище Лідіце. *Чехія.*
11 червня 1943 р.
Знищено та замучено в
концтаборі 320 чол.

Село
Хатинь.
Білорусь
22 березня
1943 р.
Знищено
149 чол.

м. Корюківка
Чернігівська
область
Україна
1-2, 9 березня
1943 г.
Знищено
6700 чол.

Село
Хацунь.
Росія
22 жовтня
1941 р.
Знищено
318 чол.

Село Копище. *Україна.*
13 липня 1943 р.
Закатовано і спалено 2887 чол.
(за іншими даними: 3236 чол.)

Село Кортеліси. *Україна*
23 вересня 1942 р.
Вбито та спалено 2875 жителів
села і навколишніх хуторів
(за іншими даними: 2992 чол.)

Село Козари *Україна.* 11 березня 1943 р.
Вбито та спалено 3908 чол.
(за іншими даними: 4800 чол.)

[Складено авторкою, на підставі інформації, що міститься джерелі, зазначеного в переліку посилань за № 7]

О. Федорова, які вночі проти 27 лютого напали на окупаційний гарнізон містечка. Приводом до нашвидкуруч спланованої акції було

визволення із в'язниці заручників, серед яких була родина командира партизанського взводу колишнього голови колгоспу Ф. Ступака. Він

просив М. Попудренка організувати нічну спецоперацію, що обернулася трагедією для тисяч корюківців. Спільними діями партизанів О. Федорова («федорівців») та М. Попудренка («попудренківців») було здійснено напад на містечко, в ході якого (недоцільного з воєнної точки зору) було знищено купку мадяр та поліцаїв, взято малу кількість воєнних трофеїв та визволено групу потенційних остарбайтерів [15; 16; 17; 18].

Вже з 1 березня 1943 р. зондеркоманда 4а (Sonderkommfndo 4 a) починає реалізовувати акцію масованої відплати, але не проти партизан, а проти жителів містечка. Мета каральної акції – знищення населеного пункту в знак помсти, демонстрації сили німецької влади та в якості засобу залякування. Як стало нещодавно відомо, на час знищення Корюківки зондеркоманду 4 а очолював штурмбаннфюрер СС Теодор Хрістенсен. Наказ по знищенню містечка разом з її мешканцями віддав тодішній начальник штабу 399-ї головної польової комендатури Байер Бруно Франц [1; 5; 13].

Акція масованої відплати, з боку німців, проходила в три етапи: 1–2, та 9 березня 1943 р. В результаті (відповідно до даних офіційної історичної статистики) було вбито та спалено 6700 мирних жителів, повністю знищено (спалено) 1290 будинків [13; 275].

Корюківська трагедія вважається наймасштабнішою нацистською акцією зі знищення мирного населення в роки Другої світової війни. Для порівняння: у французькому селищі Орадур (10 червня 1944 р.) нацисти вбили 642 жителі, у чеській Лідіце (10 червня 1942 р.) – 320 чоловік, у білоруській Хатині (22 березня 1943 р.) – 152 людини (див. блок-схему № 1).

Незважаючи на масштабність, трагічність та резонанс лютнево-березневих подій 1943 р., які розгорталися навколо Корюківки, трагедія від самого початку перетворилася на «білу пляму» історії Великої Вітчизняної війни. Її неохоче згадують очевидці та учасники тих подій, мляво коментують ветерани партизанського руху, побіжно висвітлюють засоби масової інформації. Корюківська трагедія в радянські часи стала малопопулярним історичним антифашистським брендом, який пропагував німецьку жорстокість та ненависть до людей [2; 5; 9; 14].

Відаючи належне зусиллям посадовців і науковців, які на сімдесяту річницю цих скорботних подій провели низку відповідних заходів, слід підкреслити, що крапку в дослідженні Корюківської трагедії ставити ще зарано [1; 5]. Можливо найближчим часом з'являться більш ґрунтовні дослідження (наукові статті, монографії, дисертації), які збільшать ступінь достовірності та об'єктивності у її вивченні. Але поки що вона являє собою низку фактів за відсутності

вичерпних аргументів, що перетворює її в недоусвідомлений відгомін трагічної історичної минувшини Чернігово-Сіверщини. Відтак постає низка запитань, які потребують неупередженого аналізу та більш детального дослідження. Серед них, авторка виділяє наступні.

1. Чому до цього часу різняться думки істориків відносно того, хто санкціонував радянську атаку на Корюківку 27–28 лютого 1943 р.: М.М. Попудренко чи начальник штабу партизанського з'єднання О.Ф. Федорова Д.І. Рванов?

2. Чому радіограму про бойовий успіх партизан в ході корюківської операції Український штаб партизанського руху (УШПР) отримав лише вночі 2 березня 1943 р., коли німецька зондеркоманда вже почала перший етап акції відплати?

3. Чому М.М. Попудренко та О.Ф. Федоров не повідомили УШПР про вищезазначений акт німецького геноциду?

4. Чому не було покарано ні «попудренківців», ні «федорівців» за провокативні дії, які призвели до масового нищення цивільного населення?

5. Що спровокувало таку жорстокість з боку німців, зважаючи на те, що напад партизан на смт. Корюківка був недоцільний і нераціональний з воєнно-стратегічної точки зору?

6. Чому партизани (яких було більше, ніж карателів) не протидіяли, залишивши на поталу німцям беззахисне містечко, яке гітлерівці планомірно знищували в декілька етапів?

7. Наскільки реалістичною є версія про те, що партизани не мали боєприпасів для ведення бою з ворогом?

8. Чому партизани не здійснили акту масованої відплати і навіть не вимагали відповідного дозволу від УШПР?

9. Як висвітлював трагічні події навколо Корюківки М.М. Попудренко у своєму щоденнику?

10. Куди і чому зникла друга частина щоденникових записів М.М. Попудренка?

11. Трагедія партизанського з'єднання М.М. Попудренка в районі злинківських лісів: це закономірність чи випадковий збіг фатальних обставин?

12. Чому один з лідерів українського партизанського руху М.М. Попудренко отримав звання Героя Радянського Союзу вже після своєї трагічної загибелі?

13. Чому факт масового знищення цивільного населення Корюківки обходять увагою в своїх щоденниках і спогадах лідери партизанського руху на Чернігівщині?

14. Чи можна вважати загиблих корюківців заручниками політичної ситуації, жертвовна місія яких мала сприяти масовому підйому народної боротьби проти загарбників?

15. Чим викликано ігнорування комуністичною владою масштабів Корюківської трагедії, яка не була

так широко розрекламована радянською пропагандою, як білоруська Хатинь чи київський Бабин Яр?

Ці питання мають стати напрямками подальших наукових досліджень, які поки-що залишаються без відповіді...

Посилання

1. Актуальні проблеми партизансько-підпільного руху в Україні в роки Великої Вітчизняної війни: Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Корюківка, 14 грудня 2011 р. [Текст] / Чернігівська обласна державна адміністрація, Український інститут національної пам'яті. Упоряд.: С.В. Бутко, Р.І. Пилявець. – Чернігів: Десна Поліграф, 2012. – 144 с.

2. Великая Отечественная. Партизанское движение в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.: Документы и материалы [Текст] / Ред. А. Князьков. Т. 20 (9). – М.: ТЕРРА, 1999. – 672 с.

3. Гогун А.В. Сталинские командос. Украинские партизанские формирования, 1941–1944 [Текст] / А.В. Гогун. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2012. – 527 с.

4. Ковалев Б.Н. Повседневная жизнь населения России в период оккупации [Текст] / Б.Н. Ковалев. – М.: Молодая гвардия, 2011. – 622 с.

5. Корюківська трагедія: наймасовіший злочин гітлерівців. Березень 1943 р.: бібліогр. покажч. [Текст] / Скл. Т.В. Сіренко, Л.В. Студьонова; авт. вступ. ст. С.В. Бутко; ред. І.Я. Каганова, відп. за вип. І.М. Аліференко. – Чернігів, 2013. – 27 с.

6. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений 1941–1944 [Текст] / Колл. составителей: О.В. Бажан, С.И. Власенко, А.В. Кентий, Л.В. Легасова, В.С. Лозицкий. — М.: ЗАО «Издательство Центрполиграф», 2010. – 670 с.

7. Пилявець Р.І. Корюківська трагедія 1943 року: національно-наднаціональний вимір [Текст] / Р.І. Пилявець // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 6. – К.: «НВЦ «Пріоритети», 2013. – 293 с.

8. Под оккупацией в 1941–1944 гг. Статьи и воспоминания [Текст] / А.С. Гогун, И.В. Грибков, А.Л. Таратухин, Т.С. Джолли, М.И. Матвеева-Рацелич и др. – М.: Посев, 2004. – 112 с.

9. Попудренко М.М. Щоденник [Текст] / М.М. Попудренко. — К.: Державне видавництво політичної літератури, 1949. – 154 с.

10. «... Создают невыносимые условия для врага и всех его пособников...» Красные партизаны Украины 1941–1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы [Текст] / Авт.-сост. Гогун А., Кентий А. – К.: Украинский издательский союз, 2006. – 403 с.

11. Україна в Другій світовій війні. Погляд з XXI ст. Історичні нариси у 2-х кн. [Текст] / В.А. Смолій, Г.В. Боряк, Ю.А. Левенець та ін. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 2011. – 942 с.

12. Україна партизанська. Партизанські формування та органи керівництва ними (1941–1945): Наук.-довід. вид. [Текст] / Авт.-упор. О.В. Бажан, А.В. Кентий, В.С. Лозицкий та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 319 с.

13. Україна під нацистською окупацією: спалені села (1941–1944): Анотований покажчик [Текст] / За ред. В.Ф. Солдатенка; автори-упорядники: Бутко С.В., Герасименко Л.С., Киридон А.М. та ін. – К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2012. – 362 с.

14. Федоров О.Ф. Підпільний обком діє [Текст] / О. Федоров / Літ. запис Є. Босняцького; пер. з рос. А. Шияна / О.Ф. Федоров. – К.: Політвидав України, 1981. – 831 с.

15. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГОУ) ф. 62, оп. 1, спр. 1368, арк. 47.

16. ЦДАГОУ, ф. 64, оп. 1, спр. 19, арк. 21–21 зв.

17. ЦДАГОУ, ф. 64, оп. 1, спр. 19, арк. 22.

18. ЦДАГОУ, ф. 94, оп. 1, спр. 11, арк. 51–51 зв.

19. ЦДАГОУ, ф. 94, оп. 1, спр. 29, арк. 17.

Салтан Н.Н. Корюковская трагедия 1943 года: вопросы, требующие ответов

Статья посвящена выяснению ключевых фактов, освещающих события, связанные с массовым уничтожением нацистами в марте 1943 г. жителей местечка Корюковка Черниговской области. Акцентировано внимание на ряде казусов и недоразумений, превращающих вышеуказанное событие в одно из «белых пятен» истории Второй мировой войны.

По мнению автора, максимально объективное и достоверное изучение подробностей Корюковской трагедии позволит пересмотреть устоявшиеся взгляды относительно виновников и исполнителей этого страшного военного преступления.

Ключевые слова: зондеркоманда, Корюковская трагедия, массовое уничтожение населения, партизаны, спецподразделение.

Saltan N.M. Koriukivka tragedy of 1943: questions without answers

The article is devoted to clarify the key factors covering events related to the massive destruction by the nazis in March 1943, the inhabitants of the town Koriukivka, Chernihiv region.

Attention is focused on a number of incidents and misunderstandings above transforming event in one of the «white spots» of history of the Great Patriotic War. According to the author, the most objective and fair examination of details Koriukivka tragedy is one of the main tasks of researchers that will review the canonical position relative to the culprits and perpetrators of this terrible war crimes of the Second World War.

Key words: sonderkommando, Koriukivka tragedy, the massive destruction of the population, partisans, special forces.

30.03.2015 р.

УДК 37(09)(477. 51-25) «1954/1998»

М.А. Боровик

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ФАКУЛЬТЕТІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1954–1998 РР.)

Увазі читача пропонуються маловідомі сторінки історії Чернігівського педагогічного інституту. Мова йде про зміни, які відбулись в структурі факультетів за майже 44-річну його діяльність.

Ключові слова: Чернігівський педагогічний інститут, структура факультетів, управлінська структура.

За майже сторічну історію Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка відбулось кілька реорганізацій. Започаткований як учительський інститут, він короткий період часу був педагогічним, в потім – інститутом народної освіти та інститутом соціального виховання. Лише з грудня 1954 р. інститут став педагогічним. За час його діяльності відбулось багато змін у структурних підрозділах, пов'язаних з появою нових факультетів. Проте,